

МІСЦЕ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В МЕЖАХ ЦІЛІСНОЇ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті автор йде мова про те, що в Україні, як і у всьому світі, проблеми забезпечення безпеки держави, соціуму і окремих осіб все більше виходять на перший план у державній політиці. У системі національної безпеки сучасної держави особливе місце займає політична безпека. Вона є першою із складових національної безпеки, що зумовлюється високою значущістю влади, держави і політики як чинників добробуту країни, народу, громадян.

Ключові слова: політична безпека, національна безпека, політичні інтереси, політичні загрози.

В статье автор говорит о том, что в Украине, как и во всем мире, проблемы обеспечения безопасности государства, социума и отдельных личностей, все более выходят на первый план в государственной политике. В системе национальной безопасности современного государства особенное место занимает политическая безопасность. Она является первой из составляющих национальной безопасности, что обуславливается высокой значимостью власти, государства и политики, как факторов благополучия страны, народа, граждан.

Ключевые слова: политическая безопасность, национальная безопасность, политические интересы, политические угрозы.

In the article an author talks that in Ukraine, as well as in the whole world, problem of providing of safety of the state, sociuma and individuals, more go out on the first plan in a public policy. In the system of national safety of the modern state the special place is occupied by political safety. It is the first from constituents national safety, that is stipulated high meaningfulness of power, state and policy, as factors of prosperity of country, people.

Key words: political safety, national safety, political interests, political threats.

У системі національної безпеки сучасної держави особливе місце належить політичній безпеці. Базовим законом про основи національної безпеки 2003 року визначено суб'єкти політики національної безпеки, національні інтереси та основні загрози, а також формально встановлено рівність трьох основних об'єктів: суспільство, особистість, держава[1].

У сучасних наукових дослідженнях практично відсутній термін «політична безпека». Він замінюється або своїми підвидами: зовнішньополітична і внутрішньополітична безпека або поняттями, які набагато ширше і включають політичну безпеку як складову частину, – національна, державна, суспільна безпека. Для того, щоб розрізнити, що ж є політична безпека слід звернути увагу на два складових її терміна «безпека» і «політична». За найзагальніше визначення «безпеки» можна вважати наступне: безпека – це «відсутність загроз існуванню когось-небудь або чогось-небудь». Учені по-різному трактують те, на що ці загрози націлені. Так, частина з них вважає, що безпека це «відсутність загроз дефіцитним цінностям», які важливі в даний момент (період) і з якихось причин знаходяться в «дефіциті»; інші – як безпека території, суспільства і способу життя в єдності, де

держава головний інструмент підтримки такої єдності і суб'єкт забезпечення нормального функціонування і розвитку суспільства, економіки і культури. Українські дослідники в якості визначального компоненту безпеки вважають систему захисту особи, суспільства і держави. Проте, цей аспект не враховує діючого і динамічного аспекту безпеки. [3].

Вивчаючи безпеку можна відмітити, що вона є динамічною категорією, що змінюється залежно від ступеня і рівня розвитку держави, середовища, в якому ця держава функціонує, внутрішніх соціально-демографічних, економічних і інших умов. Так, простежується тенденція, що фіксує, що загрози безпеки можуть виступати абсолютно різні явища і процеси: починаючи з загроз матеріальному і духовному благополуччю людей (XIX століття) і закінчуючи загрозами безпеки держави, витікаючими із зовнішнього (XX століття) і внутрішнього (початок XXI) середовища. Виходячи з того, що безпека є динамічною категорією, що змінюється в часі, ми в нашому дослідженні зосередимо свою увагу на сучасному розумінні безпеки в українській і західній науці, при цьому не зменшуючи заслуг Арістотеля, Платона, Монтезьк'є, Дж. Локка, Т. Гоббса, Г. Гегеля,

які розглядали політичну безпеку відповідно до свого часу і соціально-політичних умов. Під політичною безпекою вони розуміли захист політичної влади, держави, політики. При цьому слід зазначити, що політична безпека як особливе суспільне явище зміцнювалося і розширювалося в міру розростання небезпек для влади, держави, політики, які покликані діяти на благо людей. Наприклад, Монтеск'є вважав, що свобода політична є основою безпеки.

Сучасна інтерпретація зачіпає не тільки інтереси влади, політики і держави, але й інтереси тих, на кого направлена влада, тобто виникає потреба не тільки в захисті влади, але і в захисті від влади і можновладців, які можуть заподіявати шкоду своїм свавіллям, помилками, прорахунками. XX століття показало безліч прикладів подібних випадків, коли люди страждали від божевільної політики, авторитарно репресивних політичних систем і режимів, неспроможних лідерів, безладного владарювання (війни, кризи, репресії, руйнування держав і т. д.). Сучасний підхід до безпеки має на два напрями її тлумачення: англо-американський та євроконтинентальний.

1. Англо-американське спирається на уявлення про те, що безпека включає дві незалежних один від одного її різновиду – національну і військову безпеку. Таким чином, безпека можлива тільки в тому випадку, якщо не вдаватися до військової сили.

2. Євроконтинентальне тлумачення національної безпеки припускає, що безпека складається з двох взаємозв'язаних напрямів – національної і військової безпеки, тому безпека існує лише тоді, коли країна здатна до військового протистояння. Частина дослідників вивчають національну і військову безпеку в подібному ключі, маючи на увазі, що військова безпека це одна з складових національної безпеки, яка забезпечується станом озброєних сил і інших інститутів суспільства, що підтримують оборонну потужність держави на достатньому рівні для реалізації національних інтересів, підтримки сприятливої рівноваги у взаєминах з іншими державами. Військова безпека гарантує запобігання шкоді життєво важливим інтересам особи, суспільства, нації і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз із застосуванням військової сили або загрозою її застосування.

І, все ж таки, слід зазначити, що в українській науці прижилося перше, англо-американський напрям, який розрізняє поняття національної і військової безпеки. Тому, в статті ми зосередимо свою увагу на політичній безпеці як складовій частині національної безпеки і як самостійній політичній категорії, залишаючи за рамками дослідження військову безпеку, не дивлячись на те, що в ній також присутній компонент політичної безпеки.

Поняття «політичне» можна розглядати як синонім всезагального, публічного, тобто те, що зачіпає все суспільство, націю, державу і кожного громадянина окремо; як синонім конфліктний, зумовленого завоюванням влади в державі; як синонім узгодженого, узгодження різних інтересів.

У дослідницьких цілях, як робоче визначення політичної безпеки ми спиратимемося на найзагальніше її визначення, для того, щоб надалі уточнити і відточити поняття. Політична безпека – це безпека держави,

нації, суспільства, громадян від зовнішніх і внутрішніх загроз. Виходячи з цього, можна запропонувати два основних підходу до розуміння політичної безпеки: політична безпека як частина національної безпеки і політична безпека як самостійна політична категорія [4].

Перший підхід. Цей підхід дозволить нам розглядати політичну безпеку як одну з складових національної безпеки, яке зачіпає певну сферу людських відносин – політичну.

Не дивлячись на те, що термін національна безпека загальноприйнятий і в науковій літературі і в політико-правовій практиці все ж таки відчувається його розмитість, синонімічність, взаємозамінність іншими схожими поняттями, такими як загальнонаціональна, державна, конституційна, суспільна безпека і безпека країни. Все різноманіття даних визначень ми розглядатимемо як уточнюючі і такі, що наповнюють певним змістом окремі напрями національної безпеки.

Так, під загальнонаціональною безпекою розуміється безпека нації, тобто здатність національної (суспільної) системи країни «забезпечити високий рівень стабільності, стійкості, життєдіяльності нації та її конкурентні можливості у взаємовідношенні із зовнішнім світом з метою надійного існування і стійкого безпечного розвитку». Загальнонаціональна безпека детально описує об'єкт національної безпеки – націю, представляючи її як сукупність усіх громадян, що проживають на одній території, мають свою національнокультурну самобутність, спілкуються однією мовою (державна мова) і як сукупність народів, створюючих націю.

Особливу наукову увагу привертає термін «безпека країни», що інтерпретується через проведення цілеспрямованої політики держави з реалізації системи заходів економічного, політичного, організаційного та іншого характеру, направлених на нейтралізацію загроз життєво важливим інтересам особи, суспільства і держави. Термін «безпеку країни» уточнює географічний і територіальний аспект національної безпеки, тобто це проведення цілеспрямованої політики держави в рамках певної географічної території, на якій проживає певна нація.

Також чином з поняттям «безпека країни» витікає термін «державна безпека», що розглядається як «захищеність якісного стану суспільних стосунків, що забезпечують прогресивний розвиток людини і суспільства в конкретних історичних і природних умовах від небезпек, джерелом яких є внутрішні і зовнішні суперечності». Цей термін також близький за змістом до національної безпеки і детальніше характеризує її з позицій історичної, територіальної і природної складових.

Разом з державною безпекою виділяють і конституційну безпеку, яка зачіпає особливості формування політичного режиму і політичного співтовариства (систему органів влади, недержавних інститутів), визначає правові рамки функціонування політичних інститутів і окремих громадян, а також авторитет державних інститутів і розвиненість демократії, перетинаючись тим самим з політичною безпекою. Конституційна безпека розкриває в національній безпеці її політико-правовий аспект: сукупність політичних інститутів і їх повноважень.

У ролі синоніма національної безпеки може так само виступати і суспільна безпека, яка представляє собою захист сукупності ціннісних початків суспільного, групового і індивідуального життя. До них відносять державність, культуру, ментальність, духовність, віру і інші форми соціальності, що визначають характер, сенс життя кожного народу. Специфіка суспільної безпеки полягає в докладнішому розгляді одного з аспектів національної безпеки – духовного життя нації.

Для того, щоб показати, що політична безпека є частиною національної безпеки слід виділити основні підходи до визначення національної безпеки.

Визначення національної безпеки через національні інтереси. Інтереси – це усвідомлені потреби, сформовані суспільством, соціальними групами і індивідами, національні ж (життєво важливі інтереси) є сукупністю збалансованих інтересів особи, суспільствами і державами в різних сферах життєдіяльності суспільства, які й кристалізують національну безпеку. До них відносять захист національної незалежності (суверенітету), територіальної цілісності і конституційного ладу; конституційні права і свободи людини, можливість продовжувати свій рід і розвиватися, особиста і майнова безпека, здорове місце існування людини; реальне функціонування структур громадянського суспільства, функціонування механізмів контролю над державою, умови для духовного і матеріального добробуту. Групи осіб, інститути і окремі особистості можуть мати свої власні інтереси (групові, професійні, корпоративні), але при цьому вони мають бути гармонійно включені в національні інтереси.

Беручи за підставу національні інтереси, в законі «Про основи національної безпеки України» говориться, що «національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у всіх сферах діяльності».

Національні інтереси можуть бути охарактеризовані як усвідомлення потреб трьох компонентів нації – особи, суспільства і держави. Потреби об'єктивно виникають в різних сферах життєдіяльності людей, серед яких можна виділити шість груп інтересів: економічні (зовнішні і внутрішні); політичні (зовнішні і внутрішні); соціальні (внутрішні); екологічні (внутрішні); оборонні (зовнішні і внутрішні); інформаційні (зовнішні і внутрішні). Ці групи інтересів виявляються на трьох рівнях всередині країни – державному, регіональному і місцевому. Вони взаємозв'язані і часто нашаровуються один на одного. Це дозволяє нам говорити про те, що політичні інтереси є частиною національних інтересів, формують систему політичної безпеки, яка є частиною національної безпеки. Політична безпека в системі національної безпеки, в даному випадку, виконує важливу роль – виявляє, погоджує і реалізує національні інтереси особи, суспільства і держави.

Національну безпеку визначають також через загрози безпеки нації. Сучасна демократична ситуація розглядає загрози як – сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку демократичним інститутам та цінностям.

Виділяють різні класифікації загроз національної безпеки. По-перше, залежно від походження, загрози бувають: внутрішніми загрозами, коли нанесення шкоди виходить з боку власної держави, його інститутів, самих громадян; і зовнішні – загрози виникають з боку іншої держави або держав. По-друге, залежно від особливостей сприйняття державними інститутами загроз національній безпеці, вони бувають: завищені і занижені загрози; уявні погрози – помилкова, надумана, штучно сформована загроза за відсутності достатньої реальної підстави для цього; і, нарешті, адекватні (що відображає оптимальний випадок, коли реальні параметри загрози з достатньою точністю збігаються з її суб'єктивною зовнішністю) і неадекватні загрози (пов'язані з обмеженістю знань законів природи, відсутністю необхідного об'єкта достовірної інформації про події і умови, низьким рівнем методів збору і оперативності обробки наявної інформації, відсутністю навиків прогнозування і передбачення наслідків). По-третє, беручи за підставу класифікації наявності умов і часовий проміжок виникнення загрози, вони бувають потенційними – можливості нанесення шкоди на ранніх стадіях формування загрози, а також зародження небезпеки, формування передумов, можливість нанесення шкоди може бути спрогнозована або попереджена раніше; і реальними загрозами (це остаточне явище, що сформувалося, коли для нанесення шкоди не вистачає одного або декількох чинників або умов). Перед системою забезпечення національної безпеки стоїть завдання створення таких умов, які дозволили б понизити гостроту загрози і перевести її в потенційну.

Аналіз загроз національній безпеці України показує, що головні з них носять переважно внутрішній характер і зосереджені в соціальній, економічній, внутрішньополітичній, екологічній сферах. Так, наприклад, політичні загрози національній безпеці пов'язані з безпекою політичної влади держави і громадянського суспільства (зміцнення демократичних інститутів, непорушність конституційного ладу, досягнення і підтримка суспільної згоди, політична стабільність).

Другий підхід. На початку XXI століття у вітчизняній науці все більше уваги почало приділятися не тільки розробці поняття «національна безпека», але й окремим її різновидам: економічній, інформаційній, конституційній, військовій, соціальній. Аналіз наукової літератури показав, що політична безпека недостатньо вивчається як самостійна політична категорія, а тільки як її підвиди – зовнішньополітична або внутрішньополітична безпека. Це обумовлено цілим рядом теоретичних і практичних причин: слабка розробленість терміну «політична безпека» і відсутність її теоретичної обґрунтованості у фундаментальних дослідженнях, підміна понять, в деякій мірі недоступність інформації.

Виділення в самостійні категорії конституційної безпеки, економічної безпеки зумовило можливість вивчення політичної безпеки як самостійної політичної категорії.

Спроби пояснити дане поняття по аналогії з категорією національна безпека виглядають непереконливими зважаючи на відсутність концептуальних основ.

Але, українські дослідники робили спроби визначити об'єкт політичної безпеки і вивести через нього визначення політичної безпеки. Аналіз політичної безпеки здійснюється за декількома напрямками.

Політична безпека як система заходів держави і суспільства по захисту політичних інтересів особи, народу і держави. Політична безпека – це здатність державних і недержавних політичних інститутів (Президент, уряд, законодавчі органи влади, політичні партії, громадянське суспільство) озвучувати і безперешкодно реалізовувати цілі, що відповідають конкретним інтересам особи, суспільства і держави. Подібне визначення політичної безпеки обумовлене особливостями політичної системи, головною функцією якої агрегація, артикуляція і реалізація інтересів особи, суспільства і держави.

Політична безпека як здатність запобігти зовнішнім і внутрішнім загрозам політичній системі. Політична безпека – це захист політичної системи від потенційних або реальних явищ, подій і процесів, здатних завдати збитку її функціонуванню, зокрема діяльності політичних інститутів, індивідів, соціально-політичних організацій і груп.

Політична безпека як можливість встановлення політичного порядку і стабільності в суспільстві. Даний підхід розглядає політичну безпеку як стабільності влади, режиму, еліти, політики, при цьому коливання стабільності допустимі.

Політична безпека як можливість демократичного дозволу конфліктів. Політична безпека вивчається як демократичний спосіб взаємодії політичних сил, політичне і правове вирішення проблем, пов'язаної із зменшенням соціальної, політичної і національної напруги в суспільстві. У даному напрямі конфлікт як основа визначення політичної безпеки розглядається і

як частина політичного процесу, і як структурний елемент політичної безпеки, і як позитивний чинник розвитку і процвітання країни в умовах конфліктів.

Отже, можна виділити два основні підходи до розуміння політичної безпеки: політична безпека як частина національної безпеки і політична безпека як самостійна політична категорія.

У першому випадку, визначаючи національну безпеку через інтереси і цілі, ми показуємо всю сукупність національних інтересів і політичні інтереси як частину національних; через рівень управління – разом з державними інститутами як суб'єкти національної безпеки можуть виступати і недержавні (інститути громадянського суспільства). Слід зазначити, що політична безпека – перша з доданків національної безпеки, що обумовлюється високою значущістю влади, держави і політики як чинників благополуччя країни, народу, громадян.

У другому випадку, політична безпека як політична категорія була розглянута різними дослідниками, кожен з яких шукав свої підстави для виділення політичної безпеки як незалежного поняття. Частина учених спирається на політичні цілі і цінності розглядає їх як основу політичної безпеки, при цьому, відзначають, що інтереси громадян, суспільства і держави мають бути збалансовані. Важливе місце у вивченні політичної безпеки відведене аналізу її через загрози, так національній безпеці можуть загрозувати економічні, релігійні, екологічні і політичні небезпеки.

Отже, дані два підходи демонструють всю складність і, неоднозначність поняття політична безпека, яка пов'язана з її взаємодоповненням і взаємозамінністю іншими видами безпеки в наукових дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон «Про основи національної безпеки України : Закон України: прийнятий 19 черв. 2003 р. : № 964-IV// Офіц. вісн. України. – 2003. – 38с.
2. Грищенко Д. Ю. Інституційні аспекти політичної безпеки / Д. Ю. Грищенко. – М. : Пласті, 2007. – 46 с.
3. Кремень В. Г. Політична безпека України: концептуальні засади та система забезпечення : [монографія] / В. Г. Кремень, І. Ф. Бінько, С. І. Головащенко – К. : МАУП, 1998. – 92 с.
4. Франчук В. И. Политическая система как средство выживания общества и основы ее реформирования / В. И. Франчук – Социально-гуманитарные знания. – М. – 2005. – № 1.
5. Циганов В. В. «Політична безпека і безпечна політика: Складові, ознаки, стан, тенденції» / В. В. Циганов – К. : Ніка-Центр, 2006. – 112 с.

Рецензенти: *Іванов М. С.*, д. політ. н., професор;
Євтушенко О. Н., д. політ. н., професор.

© Кравчук О. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 02.03.2012 р.

КРАВЧУК Ольга Юрївна – аспірант кафедри політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: проблеми політичної на національній безпеки держави.